

Conformisme is de dood van de psychoanalyse : het is miskende aliënatie. En of men daar nu zedig 'desnoods' over drapeert of niet, het is niet onze taak dit te 'begrijpen'.

Hubert VAN HOORDE

MODEL, MODELLER, MODELST...

C.H.C.J. van Nijnatten (red.), *Psychodynamische ontwikkelingsmodellen*, Meppel, Boom & Deurne, Denis, 1992, 198 blz., 650 Bfr., ISBN 90 6009 246 5

Onder redactie van Van Nijnatten en met Duindam, Goudena, Ingleby en Panhuysen als mede-auteurs verscheen een hartverwarmende bijdrage tot een debat dat de jongste tijden volgens delicate scheidingsgrenzen aan het verzanden is, doodgezwegen wordt of elders aan het verheviggen is. Voor alle duidelijkheid wordt de toon nog eens gezet in de eerste zin van hoofdstuk zeven van dit werk, waarin Ingleby en Goudena onder de hoofding 'Raakvlakken en spanningen tussen psychoanalyse en ontwikkelingspsychologie' ons het volgende voorhouden : "Voor een psychologiestudent in het laatste decennium van de twintigste eeuw, zeker een Nederlandse, moet het moeilijk zijn aan de indruk te ontkomen dat de psychoanalyse een afgesloten hoofdstuk is in de geschiedenis van de ontwikkelingspsychologie. Weliswaar wordt de psychoanalyse in de meeste handboeken als één van de 'klassieke' theoretische stromingen (naast het behaviorisme en de cognitieve ontwikkelings-theorie) genoemd, maar dit lijkt meer voort te komen uit angst niet volledig te zijn dan uit intrinsieke belangstelling." (blz. 166)

Psychoanalyse en ontwikkelingspsychologie ? In de titel van het boek luidt het eerder 'psychodynamische ontwikkelingsmodellen'. Ik heb er elders al op gewezen dat men in psychiatrische zowel als in psychologische kringen wel vaker de term 'psychodynamisch' gebruikt als een soort eufemisme voor 'psychoanalytisch', en dit om twee voor de hand liggende motieven die elkaar nauw raken : enerzijds is men er van overtuigd dat de psychoanalyse als theoretisch corpus — vaak omdat men haar slechts uit lukrake excerpta kent — een sterk te vereenvoudigen postulaat is omtrent het (menselijk ! in wezen een pleonasme) psychisch functioneren, anderzijds wil men niet de indruk wekken zich in dogmatische, laat staan misschien wel onwetenschappelijke stellingen op te sluiten en wil men de zeer 'salonfähige' indruk van een breed eclecticisme alle eer aandoen. Vandaar. Maar goed, dit is een randbemerking die ik hier aanbreng omdat voorliggend boek er radicaal en moedig tegen ingaat. Niets dan lof dus voor deze onderneming.

Waarom noem ik dit boek een moedige onderneming ? Omdat de auteurs tegen een sterke stroom op roeien : ofwel wordt de psychoanalyse als theorie volledig miskend, ofwel wordt ze er zijdelings even bijgehaald en schiet er alleen een urne met as over die men vol piëteit op de schoorsteenmantel plaatst uit vrees dat iemand een opmerking zou maken mocht men ze onverhoeds toch hebben weggegooid. De wijze waarop in de opeenvolgende

hoofdstukken vrij systematisch wordt gehandeld over de analyse en haar plaats in de ontwikkelingspsychologie (of zelfs de onmisbaarheid van psychoanalytische inzichten daarin) maakt van dit boek aangename, boeiende lectuur. Warm aanbevolen, dus! Waarbij ik wel even voorbijga aan de vraag — een debat op zichzelf — of de psychoanalyse wel zo gestroomlijnd als een ontwikkelingspsychologie is op te vatten als hier soms wil voorkomen. Dit boek heeft echter voor alles één, zij het dan onuitgesproken verdienste : het maakt nog eens duidelijk hoe onmisbaar de lectuur van Freud zelf is. Hetzelfde geldt evenzeer voor Lacan, aan wiens werk hier ruim aandacht wordt besteed.

Word ik gewoon oud en laat ik alles zomaar over mijn kant gaan zonder opmerkingen te maken ? Heb ik geen kritiek ? Natuurlijk wel. Mijn sympathie voor dit boek en met de onderneming van de auteurs ontslaat mij er niet van bij lezing het potlood in aanslag te houden en links en rechts iets aan te stippen. Ik ga voorbij aan details en beperk mij hier tot enkele opmerkingen. Zo zijn er in de bespreking van Freuds positie chronologische vergelijdingen die wel eens willen opvallen, ook al zullen zij de argeloze lezer niet storen : op pagina 14 wordt geen melding gemaakt van het 'Ontwerp van een wetenschappelijke psychologie' (waar het eigenlijk wel thuishoort) terwijl het dan wel vermeld wordt op pagina 18, het Oedipuscomplex verschijnt in de tekst pas later dan men het zou verwachten (blz. 23). Verder heb ik toch wel bezwaar tegen omschrijvingen als "de psychoanalyse is de psychologie van het benarde ik" (blz. 4) en al te nadrukkelijke verwijzingen naar de 'gelaagdheid' van de psyche (ibidem). Een algemene overweging dringt zich op en geldt zowel voor het werk van Freud als voor dat van Lacan : de opsomming van theoretische inzichten zonder de bijhorende demarche (met andere woorden de ontwikkeling van de analytische concepten) heeft voor beiden, maar meer nog voor laatstgenoemde, een moeilijk vatbare compilatie in telegramstijl voor gevolg. Op de limiet leest men wel wat er staat, maar is de 'dynamiek' uit de zaak verdwenen, wat precies ingaat tegen de bedoeling die de auteurs voorstaan.

Wat Lacans werk betreft wil ik twee kanttekeningen maken. De eerste betreft enkele vertalingen die voor discussie vatbaar zijn : ik ben er voorstander van de lacaniaanse 'separatie' en 'aliënatie' over te nemen en het niet in 'scheidingen' te zoeken terwijl het subject naar mijn gevoel niet 'gespleten', maar wel 'gedeeld' is door de taal ('le sujet divisé'), zoals de fallus de betekenaar van het 'manco' is; overigens mis ik toch wat meer over het object *a*, wat Lacan precies zijn 'enige ontdekking' noemde. Mijn tweede kanttekening heeft een bijna geografisch na te trekken achtergrond : het cultuurverschil dat in de wetenschapsbeoefening onbewust doordringt. Waar in dit boek gepleit wordt voor een bredere kennisname van Lacans werk, wordt daarbij verwezen naar Engelse vertalingen ervan. Blijkbaar is het (nederlandstalig !) werk dat daaromtrent aan de Faculteit Psychologie van de Universiteit Gent gebeurt onder impuls van J. Quackelbeen de auteurs helemaal niet bekend zoals zij ook geen weet schijnen te hebben van de reeks artikelen en boeken die daarover in het Nederlands in Vlaanderen zijn verschenen. Waar een medewerker van Quackelbeen geciteerd wordt, met name P. Verhaeghe, lijkt dit eerder op grond van toeval te zijn : de auteur wordt dan nog verkeerdelijk in een "seksuologische praktijk" gesitueerd (blz. 119). Een verzuchting dus : een paar honderd kilometer in hetzelfde taalgebied volstaan om naast elkaar te werken zonder bij buurman te informeren waar hij zo mee

bezig is ? En dan nog in een bijna gemeenschappelijke interessesfeer ! Wie had het daar over afgesloten hoofdstukken ?

Hubert VAN HOORDE

HET VERGETEN DUITSE VADERLAND

Ben Macintyre, *Forgotten Fatherland - The Search for Elisabeth Nietzsche*, Londen. MacMillan, 1992, XII + 256 blz., Bfr. 1.270, ISBN 0 333 55914 2

Honderd jaar eenzaamheid in de binnenlanden van Paraguay of hoe gerechtigheid eerst geschiedt na het overlijden van de protagonisten. Dit is zowat in een notedop de teneur van het boek *Forgotten Fatherland - The search for Elisabeth Nietzsche* van Ben Macintyre. Hierin geeft Macintyre de resultaten van zijn biografische zoektocht naar de zuster van de beroemde filosoof neergeschreven. Zijn verhaal begint en eindigt in Paraguay; daartussenin krijgen we een fascinerend beeld van een vrouw die bekend werd door haar broer, maar het slachtoffer werd van haar eerzucht en kortzichtigheid.

Elisabeth Nietzsche (10 juli 1846) groeide op in de schaduw van haar broer, Friedrich. Ze beschikte zeker niet over dezelfde intellectuele capaciteiten, maar had wel een dominant karakter en — wat later nog ten volle zou blijken — een groot organisatietaalent. Zij was daarenboven zeer ambitieus.

Elisabeth en Friedrich Nietzsche onderhielden hun hele leven een nauw contact, dat niet steeds vlekkeloos verliep. Zeker niet toen Elisabeth meer en meer onder de invloed kwam van de nationalistische en racistische groeperingen die sterk opkwamen in het fin-de-siècle Duitsland. Friedrich Nietzsche heeft zich steeds verzet tegen deze enggeestige figuren. Hij protesteerde in 1885 dan ook heftig tegen het huwelijk van zijn zuster met Bernhard Förster. Hij daagde zelfs niet op tijdens de huwelijksplechtigheid. Förster was een rabiaat racist. Volgens hem was de Duitse cultuur bedreigd door een joods complot en hij stelde zich als doel de Duitse raszuiverheid te bewaren. Förster poogde via de kring rond Wagner zijn ideeën ingang te doen vinden, maar hier stuitte hij slechts op scepticisme en kritiek. Elisabeth, die in hem een miskend genie zag, probeerde vruchteloos haar broer van Försters ideeën te overtuigen. Inmiddels vatte Förster het plan op een Nieuw Germania te stichten om het Arische ras te behoeden van 'onzuivere' innemingen (sic). Hij meende een geschikte plaats te hebben gevonden in Paraguay en kocht er een stuk grond van zeshonderd km² op ongeveer driehonderd km van de hoofdstad Asuncion. Dit Zuidamerikaanse land had net een bloedige burgeroorlog achter de rug en was niet tegen de idee gekant. Elisabeth en veertien Duitse families volgden Förster rond 1886 naar Paraguay. Nueva-Germania bleek echter niet het beloofde paradijs te zijn dat Förster voorspiegelde. De levensomstandigheden waren er hard en de kolonisten waren helemaal niet voorbereid op deze omgeving. Na enige tijd begon Förster zelfs meer en meer als een lokaal potentiaat